

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2025, 21(2)

Mutlu Vatandaş, Daha Uyumlu Vergi Mükellefi Olabilir Mi? Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi

Can a Happy Citizen Become a More Compliant Taxpayer? Panel Data Analysis for Developing Countries

Yakup TAŞDEMİR¹

Geliş Tarihi (Received): 28.06.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 21.11.2025

Yayın Tarihi (Published): 30.12.2025

Öz: Vergiler, kamu harcamalarının finansmanını sağlamanın ötesinde, gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi, yoksulluğun azaltılması ve sosyal refahın artırılmasında temel bir politika aracı niteliği taşımaktadır. Devletlerin belirtilen amaçlara ulaşabilmesi ancak iyi planlanmış vergi politikaları ile mümkün olabilmektedir. Vergi politikalarının etkinliği ise mükelleflerin vergi kanunlarına ve vergi ile ilgili diğer düzenlemelere uyum göstermesine bağlıdır. Sahip olduğu bu önem nedeniyle, vergi uyumu maliye literatüründe önemli inceleme alanlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Araştırmacılar, mükelleflerin vergi uyum davranışını ne belirler sorusunu yanıtlandırmaya çalışmaktadır. Araştırmacıların bu konuda üzerinde durduğu faktörlerden birisi de mutluluktur. Literatürde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, gelişmiş olan ülkelerde mutluluğun vergi uyumu üzerine etkisine odaklanmıştır. Doğrudan gelişmekte olan ülkeleri inceleyen çalışmalarda ise örneklem bir ya da birkaç ülkeyle sınırlı tutulmuştur. Bu doğrultuda makalenin amacı, gelişmekte olan ülkelerde mutluluğun mükelleflerin vergiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesinde etkili bir faktör olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışma gelişmekte olan 56 ülkeyi ve 2007-2020 dönem aralığını kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki, Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulguları, mutluluğun vergi uyumunu artırdığını göstermektedir. Bu sonuç, analize dahil olan ülkelerde mutluluğun vergi uyumunun önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle, gelişmekte olan ülkelerde vergi uyumunu artırmayı amaçlayan hükümetlerin, toplumların mutluluğunu artırıcı politikalara önem vermesi gerektiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk Ekonomisi, Vergi Uyum, Panel Veri Analizi, Güven, Vergi Ahlakı

&

Abstract: Taxes serve as a fundamental policy tool not only for financing public expenditures but also for ensuring fairness in income distribution, reducing poverty, and enhancing social welfare. Achieving the stated goals is only possible with well-planned tax policies. The effectiveness of tax policies depends on taxpayers' compliance with tax laws and other tax-related regulations. Due to this importance, tax compliance is one of the important areas of study in the finance literature. Researchers are trying to answer the question of what determines taxpayers' tax compliance behavior. One of the factors that researchers focus on in this regard is happiness. Most of the studies in the literature have focused on the effect of happiness on tax compliance in developed countries. In studies that directly examine developing countries, the sample was limited to one or a few countries. Accordingly, the aim of the article is to reveal whether happiness is a factor that leads taxpayers to fulfill their tax obligations in developing countries. The study covers 56 developing countries and the period between 2007-2020. The relationship between the variables in the study was investigated with the Driscoll-Kraay estimator. The analysis findings show that happiness increases tax compliance. This result reveals that happiness is an important determinant of tax compliance in the countries included in the analysis. From this point, it can be stated that governments aiming to increase tax compliance in developing countries should give importance to policies that increase the happiness of societies.

Keywords: The Economy of Happiness, Tax Compliance, Panel Data Analysis, Trust, Tax Morale

Atıf/Cite as: Taşdemir, Y. (2025). Mutlu Vatandaş, Daha Uyumlu Vergi Mükellefi Olabilir Mi? Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(2), 508-529.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, yakuptasdemir06@gmail.com/ ORCID: 0000-0001-6364-3829

1. Giriş

Son yıllarda iktisat bilimi önemli bir paradigma değişimi sürecinden geçmektedir. Bireylerin ekonomik davranışlarını yalnızca rasyonel çıkar maksimizasyonu temelinde açıklayan geleneksel iktisat yaklaşımları, toplumsal, psikolojik, kurumsal ve etik faktörleri analiz dışı bıraktıkları gerekçesiyle eleştirilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; North, 1990; Putnam, 1993; Thaler vd., 2000; Acemoğlu ve Robinson, 2012). Kahneman ve Tversky (1979), North, (1990); Putnam (1993), Fukuyama (1995), Frey ve Stutzer (2002), Torgler (2003a; 2003b; 2003c); Alm ve Torgler (2006), Torgler (2007), Kirchler vd. (2008) ile Acemoglu ve Robinson (2012) gibi çok sayıda davranışsal ve kurumsal iktisatçı, bireylerin yatırım, tüketim ya da vergi uyumu gibi ekonomik kararlarını yalnızca rasyonel fayda hesaplarına göre değil; aynı zamanda içinde bulundukları toplumsal bağlam, kurumlara ve toplumdaki diğer bireylere duydukları güven, inanç sistemleri, öznel değer yargıları ve psikolojik iyi oluş düzeyleri doğrultusunda verdiklerini ileri sürmektedir. Bu araştırmacılar, uzunca bir süre iktisadi olayları yalnızca piyasa ekonomisi üzerine odaklanarak dar bir çerçevede inceleyen iktisat biliminin analiz alanını, güven, kurumlar, normlar, ağlar, inanç sistemleri ve bireylerin duygusal durumları gibi çok sayıda sosyal, psikolojik ve kurumsal faktörleri dahil ederek genişletmişlerdir.

Bu teorik dönüşümün bir uzantısı olarak, “sosyal sermaye”, sözleşme teorisi”, “işlem maliyetleri teorisi”, “bilgi ekonomisi”, “mülkiyet hakları ekonomisi”, “firma teorisi”, “kollektif eylem teorisi” ve “kamu tercihi ve “politik ekonomi” gibi çok sayıda yeni araştırma alanı iktisadi analizlere dahil edilmiştir (Williamson, 1990: 62; Kherallah ve Kirsten, 2002: 114; Williamson, 2002: 173). Bu alanlardan birisi de mutluluk ekonomisidir.

Mutluluk olgusu, başlangıçta refah iktisadı, deneysel iktisat, kurumsal iktisat ve davranışsal iktisat çerçeveleri içerisinde ele alınan bir inceleme konusu iken; günümüzde giderek artan bir akademik ilgiyle birlikte, “mutluluk ekonomisi” adı altında bağımsız bir alt disiplin olarak şekillenmiştir (Aydınbaş ve Erdinç, 2022: 2089). Mutluluk ekonomisi, refahın ölçümüne “bireylerin öznel iyi oluşu” ve “yaşam doyumu/memnuniyeti/tatmini” gibi kavramları eklemek suretiyle klasik refah anlayışının değişmesine ve iktisadi analizlerin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

Mutluluk olgusu, iktisadi anlamda ilk olarak Richard A. Easterlin (1974) tarafından yayınlanan “Ekonomik Büyüme İnsan Hayatını İyileştiriyor mu? Bazı Ampirik Kanıtlar” başlıklı çalışmada ele alınmıştır. Easterlin’e göre gelirdeki artış insan hayatını bir noktaya kadar iyileştirmektedir. Bu noktadan sonra gelirdeki bir artışın insan hayatı üzerindeki etkisi nötr olmaktadır. Easterlin Paradoksu olarak ta bilinen bu yaklaşımda bireysel mutluluğun sadece gelir, istihdam ve tüketim gibi ekonomik faktörlere indirgenemeyeceği, aynı zamanda sosyal sermaye (güven, ağlar ve normlar), sosyal destek (bireylerin ihtiyaç duyduğu bir zamanda yakın çevresinden yardım görmesi veya göreceğine dair inancı) ve kamu kurumlarının kalitesi gibi iktisadi olmayan faktörlerin de mutluluk üzerinde etkili olabileceği vurgulanmaktadır (Di Tella, MacCulloch ve Oswald, 2003, 819; Frey ve Stutzer, 2002, 5–7; Helliwell ve Putnam, 2004, 436–441, 447–452; Layard, 2005, 12–15; Bjørnskov, 2008, 45–46, 55–57 ve Günay, 2025: 567). Ayrıca son yıllarda OECD (2013, 2020), Birleşmiş Milletler (2023) ve Dünya Bankası (2025) gibi çok sayıda uluslararası kuruluş refah ölçümlerine mutluluk göstergelerini dahil etmişlerdir. Dolayısıyla mutluluk ekonomisi, refah analizlerinde hem ekonomik göstergeleri hem de bireylerin yaşamından memnuniyetlerini bir araya getirerek, refah kavramına yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

İktisadi anlamda yaşanan bu dönüşüm bireylerin kamu politikalarına ve özellikle vergi sistemine yönelik tutumlarını anlamada yeni bir perspektif ortaya koymaktadır. Geleneksel iktisat kuramı, bireylerin vergiye uyum kararlarını rasyonel çıkar maksimizasyonu temelinde açıklamaktadır. Vergi uyumu literatüründe ekonomik yaklaşım olarak bilinen bu anlayış bireylerin vergi ödeme/ödememe kararını sadece denetim oranı, cezalar ve vergi oranı gibi ekonomik faktörlerin etkilediğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre bireylerin vergi kanunlarına uyma ya da uymama yönündeki iradesini, fayda maliyet analizi çerçevesinde ulaştığı sonuç belirlemektedir. Ekonomik yaklaşımda, bireylerin ancak faydası maliyetinden yüksek

olduğu sürece vergi kanunlarına uyum sağlayacağını düşüncesi hakimdir (Allingham ve Sandmo, 1972). Ancak gelişen literatür ile denetimlerin az (hatta çoğu zaman %1'in altında) ve cezaların ise caydırıcı olmadığı durumlarda bile mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirdiğini ortaya konulmuştur (Alm vd., 1992 ve 1993; Alm, 1999; Frey ve Feld, 2002; Torgler, 2005a; Alm ve Torgler, 2006 ve 2012; Kirchler 2007; Kirchler vd., 2008; Alm vd., 2012 ve 2019; Alm vd., 2017; Alm ve Kasper, 2023). Bahsi geçen bu çalışmalar, mükellef davranışlarının yalnızca ekonomik rasyonalite veya fayda maksimizasyonu çerçevesinde açıklanamayacağını, mükellefin içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu değerler (etik, ahlaki ve inanç), toplumun kurumsal yapısı, toplumun demografik yapısı ve mükelleflerin vergi öderken sahip olduğu psikolojik durum gibi çok sayıda ekonomik olmayan faktörün de vergiye ilişkin karar alma süreçlerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgular, vergi uyumu literatüründe önemli bir yaklaşım değişimini beraberinde getirmiştir. Nitekim önceki dönemlerde, ekonomik yaklaşımın etkisiyle araştırmacıların temel sorusu “mükellef neden vergi kaçırmıyor?” iken; bu yeni anlayışla birlikte, düşük denetim oranları ve caydırıcılığı sınırlı cezalar karşısında “mükellef neden vergisini tam olarak öder?” sorusu gündeme gelmiştir (Frey, 1998: 442). Bu düşünsel dönüşüm, vergi uyumuna ilişkin psikolojik ve davranışsal yaklaşımların ortaya çıkmasına ve giderek gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Psikolojik ve davranışsal yaklaşım çerçevesinde şekillenen çok sayıda alt yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlardan bir tanesi “*Vergi Uyumu Davranış Modelidir*”. Song ve Yarbrough (1978) tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre toplumun/bireylerin sahip olduğu vergi ahlaki ile vergilemeye ilişkin yasal düzenlemeler, mükelleflerin vergi kanunlarına uyma ya da uymama yönündeki davranışlarını etkilemektedir. İkinci bir yaklaşım, Kirchler vd. (2008) tarafından ortaya konulan “*Kaygan Yamaç Modelidir*”. Bu yaklaşımda mükelleflerin idareye duymuş olduğu güvenin ve vergi otoritesinin gücünün vergi uyumunu pozitif etkilediği ileri sürülmektedir. Vogel (1978), tarafından ileri sürülen bir başka yaklaşımda (*Vogel Teorisi*), mükellefin ait olduğu sosyal sınıfın mükelleflerin vergi uyum davranışı üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu yaklaşımlar dışında “*Sosyal Etkileşimler Teorisi*” altında çok sayıda çalışmada vergi kültürünün, yaşın, cinsiyetin, medeni durumun, inanç sisteminin, kurumsal kalitenin, psikolojik faktörlerin ve toplumların yönetim biçimlerinin vb. birçok ekonomi dışı faktörün mükelleflerin vergi ödeme konusundaki davranışlarını etkilediği ortaya konulmuştur.

Psikolojik ve davranışsal yaklaşım çerçevesinde araştırmacıların üzerinde durmuş olduğu konulardan birisi de mükelleflerin vergi öderken sahip olduğu duygu durumudur. Duygular, sosyal etkileşimler teorisi içerisinde yer alan psikolojik ve ahlaki faktörler ile yakından ilişkilidir. Duygular, bireyin ahlaki değerlerini ve bireylerin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirirken sahip olduğu psikolojiyi yansıtmaları bakımından oldukça önemli göstergelerdir. Bu bağlamda birçok çalışmada; utanç, suçluluk, ulusal gurur ve kişinin yaşadığı toplumla özdeşleşmesi gibi duyguların vergi uyumu üzerine etkisi sıklıkla incelenmiştir. Utanç ve suçluluk, vergi kaçırma durumunda ahlaki maliyetleri olan ayrılmaz duygulardır. Dolayısıyla utanç ve suçluluk duygularının vergi uyumu üzerindeki etkisi, mükellefler vergi kaçırdığında toplum tarafından ortaya konulacak ahlaki maliyete bağlıdır. Yapılan araştırmalar, ancak bir toplumdaki ahlaki maliyetlerin artması durumunda utanç ve suçluluk duygularının vergi uyumunu arttıracığına ilişkin kanıtlar sunmaktadır (Orviska ve Hudson, 2002; Dulleck vd. 2012; Enachescu vd., 2019 ve Fochman vd., 2025). Bayraklı vd., (2004) ise ahlaki maliyetlerin sadece toplum tarafından oluşturulmadığını, bireyin içsel dünyasında hissetmiş olduğu suçluluk duygusunun da ahlaki maliyetin oluşmasında ve bireylerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini eksiksiz ve zamanında yerine getirmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Torgler ve Schneider (2005) Hartner vd., (2011); Konrad ve Qari (2012) ve Macintyre vd., (2023) gibi çalışmalarda ise ulusal gurur ve kişinin yaşadığı toplumla özdeşleşmesinin de vergi uyumunu artırdığı tespit edilmiştir.

Son yıllarda araştırmacıların vergi uyumu bağlamında üzerinde durduğu duygulardan birisi de mutluluktur. Bu yönelimde, birçok çalışmada, mutluluğun bireylerin toplum yanlısı davranış geliştirmesinde önemli bir faktör olduğuna ilişkin ampirik kanıtların ortaya konulmasının etkili olduğu söylenebilir. Magen ve Aharoni (1991), Lyubomirsky vd. (2005), Tov ve Diener (2009) ve Kushlev vd. (2022) gibi araştırmacılar, mutlu olan bireylerin mutsuz olan bireylerle kıyaslandığında daha sosyal, işbirlikçi,

sosyal normlara saygılı, pozitif, yardım sever olduğunu; ayrıca toplumsal hizmetlere ve gönüllülük faaliyetlerine katılım oranlarının daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmalarda elde edilen bulgular, mutluluğun yalnızca bireysel bir duygu durumu değil, aynı zamanda toplumsal bağları ve işbirliği eğilimlerini güçlendiren bir unsur olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, mutlu bireylerin toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etme eğilimlerinin daha yüksek olması, onların vergi ödeme davranışlarında da gönüllülük ve uyum düzeyini artırabilecek önemli bir mekanizma olarak değerlendirilebilir.

Vergi ödemek her ne kadar bireysel bir davranış olsa da esasında bireyin toplum yararına katkıda bulunduğu bir davranıştır. Bu çerçevede, daha mutlu toplumlarda bireylerin kamu kurumlarına duyduğu güvenin ve toplumsal dayanışma duygusunun daha yüksek olması, vergiye gönüllü uyumu artırabilmektedir. Nitekim Dünya Mutluluk Raporu (2024), OECD (2024) ve Heritage Foundation (2025) verilerine göre ülkelerin mutluluk düzeyleri, güven ve vergi gelirleri göstergeleri arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Finlandiya (7,74²ve 94,2), Danimarka (7,52 ve 97,4), İsveç (7,35 ve 93,2), Hollanda (7,30 ve 87,8) ve Norveç (7,26 ve 95,6) gibi ülkeler mutluluk ve kurumlara güven düzeyleri yüksek ülkelerdir. Bu ülkelerin vergi gelirlerinin gayri safi yurtiçi hâsılaya (GSYH) oranı da mutluluk ve kurumsal güven değerleriyle paralel bir şekilde yüksektir. Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı Finlandiya'da %43,2, Danimarka'da %41,9, Hollanda'da %38,1, İsveç'te %42,5 ve Norveç'te %41,4'tür. Buna karşılık mutluluk ve kurumlara güven düzeyinin görece düşük olduğu Türkiye (5,26 ve 35,0) ve Brezilya (6,49 ve 36,9) gibi ülkelerde ise vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı sırasıyla %21 ve %32 seviyesindedir (Helliwell vd., 2024; Heritage Foundation, 2025; OECD, 2024; OECD vd., 2025). Söz konusu raporlardan elde edilen bu veriler, mutluluk ve bireylerin vergiye uyum davranışı arasında bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

Mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisi son yıllarda maliye literatüründe giderek daha fazla ilgi gören konular arasında yer almaktadır. Ancak mevcut çalışmaların büyük bir bölümü ya gelişmiş ülkelere odaklanmakta ya da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte değerlendirmektedir. Sadece gelişmekte olan ülkeleri kapsayan araştırmalar ise oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelere ilişkin mevcut analizlerin genellikle bölgesel düzeyde (örneğin, Torgler, 2004a; Torgler, 2005b) yürütüldüğü görülmektedir. Bazı çalışmalarda (Nadirov vd., 2021; Ayas, 2025) ise örneklem tek bir ülke olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler nezdinde mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisi dar bir örneklem çerçevesinde araştırılmıştır. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu gidermeyi hedefleyerek, 2007–2020 döneminde gelişmekte olan 56³ ülkede mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini sabit etkiler yöntemi (Driscoll-Kraay tahmincisi) çerçevesinde incelemektedir. Çalışma ayrıca, vergi uyumunu yalnızca psikolojik bir perspektiften değil, kurumsal ve ekonomik faktörlerin etkileşimi bağlamında da ele almaktadır. Bu doğrultuda, modele mutluluk değişkeninin yanı sıra insani kalkınma, küreselleşme, ekonomik özgürlük, demokratik hesap verebilirlik, bürokratik kalite, ekonomik büyüme, mülkiyet hakları ve hükümetin dürüstlüğü/hükümete güven göstergeleri de dâhil edilmiştir. Böylece araştırma, vergi uyumunun belirleyicilerini çok boyutlu bir çerçevede analiz ederek literatüre hem kuramsal hem de ampirik düzeyde katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında çalışmanın iktisat ve vergi uyumu açısından dayandığı temellere değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü literatür oluşturmaktadır. Bu kısımda, mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini ortaya koyan teorik ve ampirik çalışmalara değinilmiş ve bu araştırmanın literatürdeki diğer çalışmalardan farkları ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan yöntemin gerekçesine, çalışmada kullanılan veri setlerine ve örnekleme

² Parantez içindeki ilk rakam mutluluğa, ikinci rakam hükümete güvene ilişkindir.

³. Angola, Burundi, Etiyopya, Gabon, Gambiya, Haiti, Jamaika, Libya, Liberya, Mauritius, Myanmar, Namibya, Fas, Mozambik, Togo, Trinidad ve Tobago, Türkmenistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'in mutluluk verisinde, Bangladeş'in vergi uyumu verisinde, Afganistan, Bosna Hersek'in, Benin, Kamboçya, Kazakistan, Çad, Gürcistan, Kosova, Kırgızistan, Lübnan, Moritanya, Karadağ, Nepal, Nikaragua, Makedonya, Filistin, Suudi Arabistan, Tacikistan, Özbekistan, Yemen, Zambiya, Sırbistan, Zimbabve ve Belarus'un demokratik hesap verilebilirlik ve bürokratik kalite verilerinde ve diğer birçok ülkenin diğer değişkenlere ilişkin verilerinde önemli eksiklikler bulunmaktadır.

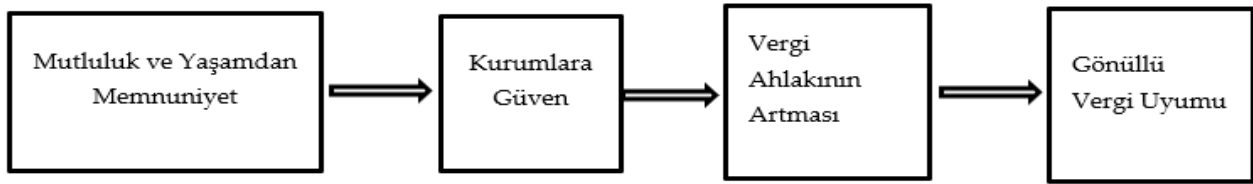
değerlenmiştir. Dördüncü bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular, literatürdeki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Son bölümde sonuç ve öneriler ile gelecekte bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılara yönelik tavsiyelere yer verilmiştir.

2. Literatür

Mutluluk ve vergi uyumu arasındaki ilişkinin teorik ve ampirik yönleriyle ortaya konulması hem çalışmanın bulgularının analiz edilmesi ve karşılaştırılması bakımından hem de bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkının ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Bu kısımda öncelikle söz konusu ilişkinin teorik temelleri açıklanmakta, ardından konuya ilişkin ampirik çalışmalar özetlenerek tablo hâlinde sunulmaktadır.

Mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda aracı bir faktör olarak vergi ahlakı, hükümete/kurumlara güven ve toplumun adalet algısı gibi anahtar kelimelere sıklıkla yer verilmiştir. Bu faktörler, bireylerin mutluluk düzeylerinin vergiye gönüllü uyum davranışına nasıl dönüştüğünü açıklayan anahtar unsurlardır (Ayas, 2025: 24). Bu etkileşimin mekanizması Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Mutluluğun Vergi Uyumunu Etkileme Mekanizması

Kaynak: Şekil 1, bu kısımda bahsi geçen çalışmalardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mutluluk ve vergi uyumu arasındaki etki mekanizmasının temel bileşenlerinden biri, bireylerin kurumlara duyduğu güvendir. Araştırmalar, kamu kurumlarına duyulan güven ile bireylerin yaşam memnuniyeti arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Hudson, 2006; Veenhoven, 2015). Politik, ekonomik ve hukuki kurumlar, uyguladıkları politikalar aracılığıyla bireylerin refah ve özgürlük düzeyini etkileyebilmektedir. Toplumun refah ve özgürlük düzeyinin artması ise bireylerin mutluluk düzeyini ve buna bağlı olarak kamu kurumlarına güvenini artırmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin kamu kesiminin sunduğu hizmetlerden ve yaptığı düzenlemelerden duyduğu memnuniyet yükseldikçe, kamu kurumlarına olan güveni de artmaktadır.

Ciziceno ve Pizzuto (2022), yüksek yaşam memnuniyeti ve hükümete olan güvenin birleşiminin vergi ahlakını artıran bir katalizör işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Alm ve Martinez-Vazquez (2007), Feld ve Frey (2002, 2007), Torgler (2003a, 2003c, 2004b), Torgler ve Schneider (2004) ve Kirchler vd. (2008) ve OECD (2019) bu süreçte vergi idaresinin rolüne dikkat çekmektedir. Feld ve Frey (2002, 2007) Torgler (2003a, 2003c,), vergi mükellefleri ile vergi idaresi arasında karşılıklı güvene dayalı bir psikolojik sözleşmenin bulunduğunu, bu sözleşmenin etkili olabilmesi için tarafların birbirine adil ve şeffaf davranması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yazarlara göre mükelleflerin idareye güvenmesi ve psikolojik sözleşmeye bağlı kalması için vergi idaresinin kaliteli hizmetler sunmasının yanı sıra mükelleflere adil ve şeffaf davranması da gerekmektedir. Mükellefler, vergi idaresinin davranışlarından ve sunduğu hizmetlerden memnun olduklarında idareye güveni ve vergi ahlakı artmakta; bu da gönüllü vergi uyumunu teşvik etmektedir. Öte yandan, bunun tam tersi de geçerlidir. Mükellefler kamu kurumlarının, özellikle de vergi idarelerinin hizmetlerinden memnun olmadığında, güvenleri azalmakta ve bu durum vergi uyumunu olumsuz etkilemektedir (Frey, 1999: 201). Putra ve Firmansyah (2018: 26)’de, vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin sürekli denetim altında tutulmasının, vergi idaresine yönelik hoşnutsuzluğu artırarak vergi uyumunu düşürebileceğini belirtmektedir. Fochmann vd., (2025)’ne göre ise mutsuz bireylerin vergi ödeme istekliği azalmaktadır.

Lubian ve Zarri (2011), Tjondro (2018), Davidescu ve Schneider (2022), Athira ve Ramesh (2024) ile Fochmann vd., (2025) gibi çalışmalarda ise mutluluğun bireylerin kurumlara güveni aracılığıyla değil,

doğrudan vergi ahlakını etkilediği ileri sürülmektedir. Lubian ve Zarri (2011), yaşadığı hayattan memnun olan bireylerin mali açıdan daha dürüst olduğunu ve bunun vergi ahlakını ve vergi uyumunu artırdığını belirtmektedir. Davidescu ve Schneider (2022), mutsuzluğun vergi ahlakının yanı sıra kayıtdışı ekonomi (vergi kaçakçılığı) üzerindeki rolüne de vurgu yapmaktadır. Yazarlar, mutluluk seviyesi düşük olan bireylerin maaşlarını daha az bildirdiğini ileri sürmektedir. Fochmann vd., (2025) ise mutluluk ve vergi uyumu arasındaki ilişkide duyguların rolüne dikkat çekmektedir. Yazarlar, mutlu bireylerin mutsuz bireylere kıyasla vergi ödemeye daha istekli olduğunu ileri sürmektedir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar mutluluğun vergi uyumunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebileceğini göstermektedir. Ampirik çalışmalar da bu görüşü destekler niteliktedir. Tablo 1’de mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların bir özeti sunulmaktadır.

Tablo 1: Mutluluğun Vergi Uyumu Üzerine Etkisine İlişkin Ampirik Literatür

Yazar	Dönem	Örneklem / Veri Seti	Değişkenler	Ekonometrik Yöntem	Temel Bulgular
Torgler (2003c)	1981–1997	30 ülke Dünya Değerler Anketi (WWS)	Vergi ahlakı, yaşamdan duyulan memnuniyet, kurumlara güven, demokrasi ve katılım hakları, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, istihdam durumu	Ordered (Sıralı) Probit Model	Bireylerin yaşadıkları hayattan memnuniyet düzeyleri arttıkça vergi ahlakı da artmaktadır.
Torgler (2004a)	1981-1984 1990-1993 1995-1997	Asya Ülkeleri (WWS)	Vergi ahlakı, mutluluk, yaşamdan memnuniyet, kurumlara güven, politik sistemden memnuniyet, yaş, cinsiyet, istihdam ve medeni durum	Panel Regresyon	Mutluluk ve yaşam memnuniyeti vergi ahlakını artırmaktadır.
Torgler (2005b)	1995–1997	Latin Amerika ülkeleri (WVS)	Vergi ahlakı, mutluluk, güven, yaş, cinsiyet, medeni durum	Panel Regresyon	İki değişkende vergi ahlakını pozitif etkilemektedir.
Lubian ve Zarri (2011)	2004	İtalya (İtalyan Hane Halklarının Gelir ve Servet Anketi)	Vergi ahlakı, mutluluk, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi	Ordered (Sıralı) Probit Model	Mutluluk vergi ahlakını artırmaktadır.
Ristovska vd., (2013)	2008	Kuzey Makedonya (Avrupa Değerler Anketi (EVS))	mutluluk, din, yaş ve medeni durum gibi demografik faktörler, ulusal gururu, güven	Ordered (Sıralı) Probit Model	Mutluluk vergi uyumunu artırmaktadır.
Nadirov vd. (2021)	2018	Azerbaycan (Anket)	Vergi ahlakı, yaşamdan memnuniyet, kurumsal güven, finansal memnuniyet	İkili Lojistik Regresyon	Yaşam memnuniyeti arttıkça vergi ahlakı artmaktadır.

Yulianto vd., (2019)	2019	Malezya (Anket)	Vergi uyumu, mutluluk, yaş, refah, yaşanılan yer, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve seçime katılım	Lojistik Regresyon	Mutluluk vergi uyumunu artırmaktadır.
Tudorică ve Vătavu (2020),	2020	Romanya (Anket)	Vergi uyumu, yaşamdan memnuniyet, mesleki memnuniyet, gelir düzeyi, farkındalık düzeyi ve çevre koşulları	Korelasyon Analizi	Mutluluk vergi uyumunu artırmaktadır.
Sikayu vd., (2020)	2019	Malezya (Anket)	Vergi uyumu	Yapısal eşitlik modeli	Altruistik yönelime sahip bireyler daha mutlu ve vergi uyumları daha yüksektir.
Enachescu vd. (2021)	2019	Avusturya Anket	Vergi uyumu, mutluluk, öfke, korku, yaş ve cinsiyet	Deneyisel gözlem	Duygular, vergi uyumu üzerinde etkili değildir.
Davidescu ve Schneider (2022)	2016	28 AB Ülkesi (EVS)	Kayıt dışı ekonomi (vergi kaçakçılığı, kamusal hizmetlerden duyulan memnuniyet, dini bağlılık, dini kurumlara güven, hükümete güven, ulusal gurur, yaş, medeni durum, istihdam durumu	Çoklu Göstergeli Çoklu Nedenler (MIMIC) ve Çok Seviyeli Lojistik Regresyon	Kamusal hizmetlerden duyulan memnuniyet arttıkça ve yolsuzluk azaldıkça kayıtdışı ekonomi azalır.
Ciziceno, M. ve Pizzuto (2022)	1994–1998 1999–2004 2005–2009 2010–2014	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler (WVS)	Vergi ahlakı, mutluluk ve yaşamdan memnuniyet, hükümete güven, kültürel yönelim	Sabit Etkiler Yöntemi	Mutluluk ve yaşamdan duyulan memnuniyet düzeyi arttıkça vergi ahlakı da artmaktadır.
Athira ve Ramesh (2024)	2005-2019	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan 57 Ülke	Vergi kaçakçılığı, mutluluk	Panel Regresyon	Mutluluk düzeyi yüksek olan firmaların vergi kaçırma eğilimleri daha düşüktür.
Ayas (2025)	2023-2024	Türkiye Anket	Vergi ahlakı, mutluluk	Mann-Whitney U testi	Mutluluk, vergi uyumu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmacılar mutluluğun veya yaşamdan duyulan memnuniyetin vergi ahlakı/uyumu üzerindeki etkilerini farklı örneklem, yöntem ve dönemleri kullanarak araştırmışlardır. Çalışmalardan elde edilen bulgular, genellikle mutluluğun vergi uyumunu pozitif etkilediğini ve bu etkinin analizde kullanılan ekonometrik yöntemle, örnekleme ve dönem aralığına göre değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini araştıran literatürde bazı boşluklar da bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda örneklem genellikle tek bir ülke düzeyinde (Türkiye, Azerbaycan, Malezya vb), bölgesel düzeyde (Latin Amerika ve Asya ülkeler) ya da ekonomik veya siyasi açıdan işbirliği içerisinde olan ülkeler (AB ülkeleri) düzeyinde belirlenmiştir. Diğer taraftan,

bazı araştırmalar (örneğin Ciziceno ve Pizzuto, 2022; Athira ve Ramesh, 2024), örneklemelerini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte kapsayacak biçimde tasarlamışlardır. Gelişmekte olan ülkeleri geniş bir örneklem kapsamında inceleyen ampirik bir çalışmaya literatürde rastlanmamaktadır. Bu durum, mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisinin ekonomik ve kurumsal gelişmişlik düzeyi görece düşük olan ve yapısal sorunları bulunan gelişmekte olan ülkelerde nasıl şekillendiğinin yeterince araştırılmadığını göstermektedir. Bu nedenle, bu çalışma yalnız gelişmekte olan 56 ülkede mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini inceleyerek literatüre bir katkı sağlamaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmacılar mutluluk ve vergi ahlakına/uyumuna ilişkin değişkenleri genellikle WWS ve EVS’den veya kendi yapmış oldukları anketlere katılımcıların vermiş oldukları cevaplar üzerinden elde etmişlerdir. Ayrıca bu çalışmalarda mutluluğun vergi uyumu üzerine etkisini araştırırken genellikle güven, demografik faktörler ve gelir vb. kontrol değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Bu çalışma kapsamında ise insani kalkınma, küreselleşme, ekonomik özgürlük, demokratik hesap verilebilirlik, bürokratik kalite, mülkiyet hakları, hükümetin dürüstlüğü, ekonomik büyüme gibi çok boyutlu kurumsal ve ekonomik faktörler birlikte modele dahil edilmiştir. Böylelikle çalışmada psikolojik, ekonomik ve kurumsal faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisi birlikte değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle çalışma ile mutluluk ekonomisi, kurumsal iktisat ve vergi uyumu teorilerini bütünleştiren analitik bir çerçeve sunulmaktadır.

3. Metodoloji, Veri Seti ve Örneklem

Bu çalışmada mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisi tüm değişkenler itibarıyla verilerine ulaşılabilen gelişmekte olan 56 ülke ve 2007-2020 dönem aralığı için araştırılmaktadır. Çalışmada hem birim hem de zaman boyutu bulunduğu için değişkenler arasındaki ilişkinin tahmininde yöntem olarak panel veri analizi tercih edilmiştir. Bu yöntemde bağımlı değişken (bu çalışmada vergi uyumu) için oluşturulan fonksiyon, N sayıda birim (56 ülke) ve T zaman (2007-2020) serisinden oluşmaktadır. Buna göre doğrusal bir panel veri modeli eşitlik 3.1.’de gösterildiği gibidir.

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + \mu_{it} \quad i=1,\dots,N; t=1,\dots,T \quad (3.1)$$

(3.1) numaralı denklem kısaca

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1,\dots,N; t = 1,\dots,T \quad (3.2)$$

şeklinde ifade edilebilir. Denklemde yer alan alt indislerden i ülkeleri t ise zamanı ifade etmektedir. β_{0it} sabit terimi, $\beta_{kit}X_{kit}$ boyutlu parametreler vektörünü, $\beta_{kit}X_{kit}$ k. açıklayıcı değişkenin t zamanında i. birim için aldığı değeri, γ_{it} ise bağımlı değişkenin t döneminde i birim için aldığı değeri ifade etmektedir.

Panel veri analizinde modeller, parametrenin birim ve/veya zamana göre değer almasına bağlı olarak değişebilmektedir (Tatoğlu, 2020: 37-40). Bu bağlamda çalışmada uygulanacak olan en uygun modelin seçimine öncül testler ile karar verilmektedir. Bu noktada öncelikle birim etkinin ve zaman etkisinin varlığının sınanması gerekmektedir. Birim ve zaman etkilerin varlığı LM ve düzeltilmiş lagrange çarpanı (ALM) testleri ile sınanmıştır. Bu testin tercih edileme sebebi otokorelasyon probleminin varlığında güvenilir sonuçlar vermesidir. ALM testi, en küçük kareler yöntemini rassal etkiler yöntemine karşı sınanmak için geliştirilmiştir. Söz konusu test, tesadüfi birim etkilerinin varyansının 0’a eşit olduğu temel hipotezi ($H_0: \sigma_\lambda^2 = 0$) sınamaktadır. ALM testine göre değişkenler arasındaki ilişkinin, H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda klasik model ile H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda ise sabit ya da tesadüfi etkiler tahmincisiyle araştırılması gerekmektedir. Yapılan testler neticesinde H_0 hipotezi reddedilmiş ve birim etkinin var olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada sonuçların güvenilir olması için değişkenler arasındaki ilişkinin ya sabit etkiler ya da tesadüfi etkiler yöntemiyle araştırılması gerekmektedir. Birim etki ortaya konulduktan sonra zaman etkisinin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Olasılık değeri 0.05’ten büyük çıktığı için zaman etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın modeli 3.3’te gösterildiği gibidir.

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{ki}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1,\dots,N; t = 1,\dots,T \quad (3.3)$$

Uygun modele karar verdikten sonra analizin sabit ya da tesadüfi etkiler yöntemiyle mi yapılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Bunlardan hangisinin tercih edileceğine Hausman Testi ile karar verilmektedir. Çalışmada hem Hausman hem de dirençli Hausman testleri uygulanmış ve sabit etkiler modelinin tutarlı olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında analizler sabit etkiler modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Uygun modele karar verdikten sonra varsayımlardan saplamaların var olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Otokorelasyon, heteroskidesite ve birimler arası korelasyonun varlığında, sonuçların etkin, tutarlı ve güvenilir olabilmesi için değişkenler arasındaki ilişkinin tahmininde dirençli tahmincilerin kullanılması gerekmektedir. Yapılan testlerde bu üç varsayımdan sapmanın da varlığı tespit edilmiştir.

Mutluluğun vergi uyumuna etkisi, bu varsayımlardan sapmaların varlığında etkin ve güvenilir sonuçlar veren Driscoll-Kraay tahmincisi ile analiz edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$Tc_{it} = \beta_0 + \beta_1 Happy_{it} + \beta_2 Hd_{it} + \beta_3 Fr_{it} + \beta_4 Kof_{it} + \beta_5 Da_{it} + \beta_6 Bq_{it} + \beta_7 Gdp_{it} + \beta_8 Pr_{it} + \beta_9 Hg_{it} + \mu_{it} \quad (3.4)$$

Tablo 2’de analize dahil edilen değişkenlere, bu değişkenlerin kısaltmalarına, değişkenin elde edildiği kaynağa ve ilişkinin yönüne dair bilgiler yer almaktadır. Devam eden kısımda ise değişkenlere ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 2: Veri Açıklaması

Değişken	Veri Kısaltması	Veri kaynağı	İlişkin Yönü
Vergi Uyumunu	Tc	Dünya Bankası ve PwC	Bağımlı Değişken
Mutluluk	Happy	Helliwel vd., 2021	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
İnsani Kalkınma	Hd	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı,	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Küreselleşme	Kof	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Dünyada Ekonomik Özgürlük	Fr	Fraser Institute	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Demokratik Hesap Verilebilirlik	Da	PRS Grup, ICRG	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Bürokratik Kalite	Bq	PRS Grup, ICRG	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Ekonomik Büyüme	Gdp	World Bank (2025)	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Mülkiyet Hakları	Pr	Heritage Foundation	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.
Hükümetin Dürüstlüğü/Hükümete Güven	Hg	Heritage Foundation	Vergi uyumunu pozitif etkilemesi beklenmektedir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi Uyumunu: Araştırma kapsamında vergi uyumu bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Vergi uyumuna ilişkin veriler PricewaterhouseCoopers (PwC) ve World Bank (Dünya Bankası) tarafından yayınlanan Vergi Ödemek veri setinden elde edilmiştir. Bu veri daha önce Taşdemir (2023) ve Dayıoğlu (2018)

tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda vergi uyumunu temsil eden bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Söz konusu veri, orta ölçekli kurumlar vergisi mükelleflerini kapsamaktadır. Verinin yer aldığı raporlarda vergi sistemine uyum maliyetlerine ve vergi uyumuna sıklıkla atıf yapılmaktadır. Vergi ödemek verisi, toplam vergi ve katkı oranı, mükelleflerin vergi ile ilgili şekli ve maddi yükümlüğünü yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu zaman ve mükelleflerin bir takvim yılı içinde ödemiş oldukları vergilerin sayısı alt değişkenlerinin ortalamaları alınmak suretiyle hesaplanmaktadır. Bu veri setinde en düşük vergi uyum düzeyi 0 ile ifade edilmektedir. En yüksek uyum düzeyi ise 100'dür (PwC ve World Bank, 2015: 124-126; World Bank, 2022).

Mutluluk: Bu değişken, Gallup Dünya Anketi'den yararlanılarak oluşturulan Dünya Mutluluk Raporu'ndan elde edilmiştir. Ankette bireylerin mutluluğunu ölçebilmek için ankete katılanlara 10 basamaklı bir yaşam merdiveni hayal etmelerini ve kendilerinin bu basamağın kaçınıcı katında olduğunu ifade etmeleri istenmektedir. Söz konusu raporda yer alan yaşam merdiveninin sekiz alt bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; kişi başına GSYİH, yolsuzluk algısı, içinde yaşanılan toplumda bireyin sahip olduğu olumlu ve olumsuz duygular, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, kaliteli bir yaşam için seçim yapma özgürlüğü ve cömertliktir (Helliwel vd., 2021).

Demokratik Hesap Verilebilirlik ve Bürokratik Kalite: Demokratik hesap verilebilirlik, bir ülkedeki hükümetin kendi toplumuna karşı ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir. Söz konusu göstere 0 ile 6 arasında puan almaktadır. Ülkelerin puanlarını yönetim anlayışları etkilemektedir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrı ve bağımsız olduğu, seçimlerin adil, basın ve sivil toplumun özgür olduğu ve güçlü bir muhalefetin olduğu ülkeler en yüksek puanı alırken, diktatörlük vb. yönetim anlayışlarına sahip ülkeler ise en düşük puanı almaktadır. Bürokratik kalite ise bir ülkede iktidar/hükümet değiştiğinde devletin politika ve hizmetlerinde köklü bir değişiklik olup olmadığını ifade etmektedir. Eğer köklü değişiklik oluyorsa en düşük puanı (0), politika ve hizmetlerin iktidardan bağımsız ve devlet politikası şeklinde uygulandığı ülkeler ise en yüksek puanı (4) almaktadır (PRS, 2022).

İnsani Gelişme: Bu veri insani gelişme endeksinden elde edilmiştir. Söz konusu bu endeks, toplumun eğitim, refah ve sağlık düzeylerini kapsayan üç alt endeksin birleşiminden oluşmaktadır. Endeks değeri, söz konusu üç alt endeksin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Anand ve Sen, 1994; UNDP, 1990).

Küreselleşme: Bu değişken, KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü tarafından yıllık olarak yayınlanan verilerden elde edilmiştir. Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarını ölçmektedir. Endeks değeri 0 ile 100 arasında değer almaktadır. Endeks değerinin artış göstermesi söz konusu ülkenin daha fazla küreselleştğini ifade etmektedir (Gygli, 2019).

Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi: Bu endeks, bir ülkedeki ekonomik özgürlük üzerinde etkili olan politik, hukuki, ticari, ekonomik ve düzenleyici kurumların kalitesini göstermektedir. Endeks, 67 alt bileşenden oluşmaktadır. Her bir bileşen en düşük 0 ve en yüksek ise 10 arasında bir değer almaktadır. 0'dan 10'a doğru gidildikçe kurumsal kalite düzeyi artmaktadır. Endeks puanı bu bileşenlerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Freser Institute, 2022).

Ekonomik Büyüme: Ekonomik büyüme verisi Dünya Bankası verilerinden elde edilmiştir. Bu veri, ülkelerin yıllık büyüme oranını ifade etmektedir (World Bank, 2025).

Mülkiyet Hakları ve Hükümete Güven: Mülkiyet hakları değişkeni, bir ülkenin yasal çerçevesinin bireylerin özel mülk edinmelerine, tutmalarına ve kullanmalarına ne ölçüde izin verdiğini ve bu hakların hükümetin etkili bir şekilde uyguladığı geçerli yasalarla ne ölçüde güvence altına alındığını ifade etmektedir. Hükümete güven değişkeni ise rüşvet, gasp, kayırmacılık, iltimas, zimmete para geçirme gibi uygulamalarla hükümet kurumlarının ve karar alma süreçlerinin ne ölçüde güçlü olduğunu ifade etmektedir. Her iki göstergede de ülkelere en düşük 0, en yüksek ise 100 puan verilmelidir (Heritage Foundation, 2024).

Bu çalışmada mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisi gelişmekte olan 56 ülke özelinde araştırılmaktadır. Tablo 3'te araştırmanın örnekleme yer verilmektedir.

Tablo 3: Araştırmanın Örnekleme

Arnavutluk	Ekvator	Kolombiya	Nijer	Tunus
Arjantin	Endonezya	Kongo	Pakistan	Uganda
Azerbaycan	Ermenistan	Kosta Rika	Paraguay	Ukrayna
Bahreyn	Filipinler	Kuveyt	Panama	Ürdün
Brezilya	Gana	Malawi	Peru	Şili
Bolivya	Guatemala	Malezya	Romanya	Türkiye
Botsvana	Güney Afrika	Moğolistan	Rusya	Vietnam
Bulgaristan	Honduras	Mali	Senegal	Venezüella
Burkina Faso	Hindistan	Moldova	Sierra Leone	
Çin	İran	Meksika	Sri Lanka	
Dominik Cum.	Kamerun	Mısır	Tayland	
El Salvador	Kenya	Nijerya	Tanzanya	

Çalışma veri mevcudiyeti nedeniyle 56 ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkelerde mutluluk düzeyinde meydana gelen bir iyileşmenin vergi uyumunu da iyileştirmesi beklenmektedir.

4. Araştırmanın Bulguları

Tablo 4'te Driscoll-Kraay tahmincisi ile gerçekleştirilen analizin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Analiz Bulguları

Değişkenler	Sabit Etiler Modeli Bulguları
Happy	0.938 (0.061)*
Kof	1.385(0.000)***
Fr	0.328 (0.005)***
Hd	0.231 (0.252)
Da	0.052 (0.010)***
Bq	0.0891 (0.073)*
Gdp	-0.193(0.147)
Pr	0.123(0.086)*
Hg	0.239(0.003)***
Sabit	-79.321 (0.001)***
R2	26
F	(9 13)
Çoklu Doğrusal Bağlantı	1.56
LM	2090.93 (0.000)***
ALM	0.00 (1.000)
Hausman Testi	28.86 (0.006)***
Dirençli Hausman	36.79 (0.000)***
Değiştirilmiş Wald Testi	14431.31 (0.000)***
Durbin-Watson	0.5157<2
Baltagi-Wu LBI	0.7397<2
Pesaran Testi	8.457 (0.000)
Gözlem Sayısı	756
Grup Sayısı	56

Not: * anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. * (%10), **(%5) ve ***(%1) düzeyindeki anlamlılığa işaret etmektedir.

Analiz bulgularına göre mutluluk ile vergi uyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, gelişmekte olan ülkelerde bireylerin mutluluk düzeyindeki bir birimlik artış, vergiye gönüllü uyumu yaklaşık 0.938 birim yükseltmektedir. Bu sonuç, mutluluk düzeyi yüksek olan bireylerin vergi ahlakının da yüksek olduğunu ileri süren Alm ve Martinez-Vazquez (2007), Feld ve Frey (2002, 2007), Torgler (2003a, 2003c, 2004b), Torgler ve Schneider (2004) ve Kirchler vd. (2008), Lubian ve Zarri (2011), Tjondro (2018), OECD (2019), Davidescu ve Schneider (2022), Athira ve Ramesh (2024) ile Fochmann vd., (2025), Ayas (2025) gibi çalışmaların sonuçlarıyla da uyumludur. Mutlu bireylerin yaşam memnuniyetlerinin/doyumlarının yüksek olması, topluma ve kurumlara karşı daha güçlü bir aidiyet duygusu geliştirmelerine ve böylelikle vergi ahlakının ve vergi uyumunun yüksek olmasına katkı sağlamaktadır. Bu bulgu aynı zamanda, mutluluğun kurumsal güven ve vergi ahlakı kanalıyla vergi uyumunu etkilediği ileri süren, Alm ve Martinez-Vazquez (2007), Feld ve Frey (2002, 2007), Torgler (2003a, 2003c, 2004b), Torgler ve Schneider (2004) ve Kirchler vd. (2008), OECD (2019) ve Ciziceno ve Pizzuto (2022)'nin çalışmalarının sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Ayrıca mutluluk düzeyindeki artış, ekonomik iyimserliğin ve gelecek beklentilerinin güçlenmesiyle de ilişkilendirilebilir. Bir ülkede ekonomik koşulların iyileşeceğine dair bir beklentiler, bireylerin başta vergi politikaları olmak üzere hükümet tarafından ortaya konulan politikalara güvenini artırarak vergi ödeme istekliliğini de olumlu etkileyebilmektedir. Bu çerçevede, elde edilen bulgu mutluluğun yalnızca bireysel bir duygu hali değil, aynı zamanda ekonomik ve kurumsal istikrara yönelik güvenin de bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Kontrol değişkenler açısından bakıldığında ise çalışmada bürokratik kalite ve demokratik hesap verilebilirlik değişkenlerinde meydana gelen bir birimlik bir artışın vergi uyumu sırasıyla 0.89 ve 0.52 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, vergi uyumu açısından iki şekilde değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, vergilendirme maliyetleri ile ilişkilidir. Bürokratik kalite ve demokratik hesap verilebilirlik kurumsal

kalitenin önemli göstergelerindendir. Bu iki kavramda meydana gelen bir iyileşme vergileme maliyetlerini düşürebilir. Bird (2015) iyi bir yönetim kapasitesine ve bilgi akışına sahip vergi idaresinin vergileme maliyetlerini düşürüp, vergi gelirlerini arttırabileceğini ileri sürmektedir. İkincisi ise bürokratik kalitenin ve demokratik hesap verilebilirliğin, idarenin vatandaş nezdinde meşruiyeti ve güvenilirliği üzerindeki etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Toplumda bürokratik etkinlik ve demokratik hesap verebilirliğin artışı, kurumsal kaliteyi güçlendirmektedir. Kurumların kalitesi ile güven ve meşruiyet olgusu arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Kurumların kalitesinin artması, meşruiyet ve güven açısından kurumların daha sağlam bir temel üzerine oturmasına katkı sağlamaktadır. (North, 1990:3-4; Acemoglu ve Robinson, 2012: 81-85). Bu da vergi uyumunu arttırmaktadır. Nitekim Taşdemir (2023), Vincent (2023), Jimoh vd. (2022), Rashid vd. (2022), Wijaya ve Prayer (2022), Günay ve Topal (2021), Mas'ud vd. (2019), Leonardo ve Martinez-Vazquez (2016), Hussain vd. (2016), Lien (2015), Phuong (2015), Alabede vd. (2011), Cummings vd. (2009), Torgler vd. (2007) gibi birçok çalışmada bürokratik kalite ve demokratik hesap verilebilirliğin vergi uyumunu artırdığı ortaya konulmuştur.

Mülkiyet haklarında meydana gelen bir birimlik bir artış vergi uyumunu 0.123 birim artırmaktadır. Bu bulgu literatürdeki birçok çalışmanın sonuçlarıyla da uyumludur. Acemoglu ve Robinson (2012) ve Besley ve Persson, T. (2011), mülkiyet haklarının tesis edilmesinin toplumu üretime teşvik ettiğini ve artan üretimin, vergi kapasitesini ve vergi gelirlerini artırdığını ileri sürmektedir. De Soto (2000)'ya göre mülkiyetin tesis edilmesinin, gayri resmi mülkiyetin (örneğin tapusuz ev, kayıt dışı arazi ve fabrika vb.) resmîleşmesini sağlamak suretiyle bireylerin vergi sistemine entegrasyonunu (örneğin evlere tapu verilmesi durumunda emlak vergisi yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır) kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Hükümete duyulan güvende meydana gelen bir birimlik bir artış vergi uyumunu 0.239 birim artırmaktadır. Vergiye gönüllü uyum, yalnızca ekonomik yaptırımlar, denetimler, vergi oranları, vergi teşvikleri veya vergi cezalarıyla açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Güven, bu bağlamda kritik bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Araştırmalar, devlet kurumlarına ve hukuki sisteme duyulan güvenin, bireylerin vergiye uyum gösterme isteğini doğrudan artırdığını ortaya koymaktadır (Alm ve Martinez-Vazquez, 2007; Alm ve Torgler, 2006; Feld ve Frey, 2002, 2007; Horodnic, 2018; Kirchler vd., 2008; OECD, 2019; Torgler, 2003a, 2003c, 2004b; Torgler ve Schneider, 2004). Özellikle Torgler ve Schneider (2004) ile Torgler'in (2003a, 2003c, 2004b) çalışmaları, bireylerin devlet kurumlarına duyduğu güvenin, vergi ahlakı ve uyum davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), vergiye gönüllü uyumun yalnızca denetim ve cezalarla değil, aynı zamanda vergi sisteminin adil ve meşru algılanmasıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Yazarlar, vatandaşların kamu hizmetlerinin etkin biçimde sunulduğuna ve devletin vergi gelirlerini adil şekilde kullandığına yönelik inanç düzeylerinin artması durumunda, vergi sistemine yönelik güven düzeylerinin arttığını ve bunun da vergi ahlakını güçlendiğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Torgler (2003c), Torgler (2004a); Alm ve Torgler (2006) ile Alm ve Martinez-Vazquez (2007) kurumsal bağlamlarda güvenin vergi uyumunu güçlendiren temel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Feld ve Frey (2002, 2007) ise güvenin, ekonomik çıkarların ötesinde mükellef ve vergi idaresi arasındaki psikolojik bir sözleşme aracılığıyla vergi uyumunu şekillendirdiğini belirtmektedir. Bird vd., (2008); Kirchler vd., (2008) Horodnic, (2018); Batrancea vd., (2019, 2022); Faizal vd., (2019); OECD, (2019) ve Adini, (2022) güvenin vergi ahlakı ve vergi uyumu üzerinde pozitif bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla çalışmada elde edilen bulgu, literatür ile uyumludur.

Ekonomik özgürlüklerde meydana gelen bir birimlik bir artış, vergi uyumunu 0.328 birim artırmaktadır. Ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu bir ülkede, bireyler hukukun üstünlüğünün tesis edildiği, mülkiyet haklarının anayasal ve yasal düzeyde güvence altına alındığı, hesap verilebilirliğin olduğu, devlet politikalarının öngörülebilir ve birbirini takip eden dönemler itibarıyla tutarlı olduğu, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı olduğu bir ekonomik yapıda faaliyet gösterirler. Böyle bir yapı hem devletin meşruiyetini hem de devletin uygulamış olduğu politikalara yönelik adalet algısını güçlendirmektedir. Bu da bireylerin yasal sistem içerisinde kalmasına ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azalmasına katkı sağlamaktadır (Torgler ve Schneider (2009) ve Buehn ve Schneider (2012)). Kayıt dışı

ekonomik faaliyetlerin kayıtlı faaliyetlere dönüşmesi vergi uyumunu arttırmaktadır. Dayıoğlu (2018), İslam (2020) ve Taşdemir (2023) gibi araştırmacılar da yapmış oldukları ampirik çalışmalarla bu görüşü destekleyici sonuçlara ulaşmışlardır.

Küreselleşmede meydana gelen bir birimlik bir artış vergi uyumunu 1.385 artırmaktadır. Analize dahil edilen değişkenler içerisinde vergi uyumunu en çok etkileyen değişken küreselleşmedir. Küreselleşmenin vergi uyumu üzerine etkisi literatürde tartışmalı bir konudur. Tanzi (2020), küreselleşme neticesinde oluşan küresel vergi rekabetinin ülkelerin vergi toplama kapasitesini aşındırdığını ileri sürmektedir. Genschel ve Schwarz (2011) ve Zucman (2014)'de benzer bir görüşe sahiptir. Yazarlara göre artan sermaye hareketliliği, vergi kaçırma stratejilerini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan küreselleşmenin vergi uyumunu artırdığını ileri süren çalışmalar da söz konusudur. Beer vd., (2019), OECD, (2022) ve Boas vd., (2024), küreselleşmenin uluslararası işbirliğini artırmak suretiyle vergi kaçakçılığını azalttığını ileri sürmektedir. OECD (2019)'e göre küreselleşme mükellef hizmetlerinde dijitalleşme süreçlerini hızlandırmakta ve vergileme maliyetlerini düşürmektedir. Bu da vergi kayıp ve kaçaklarının azalmasına ve vergi gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. International Monetary Fund (IMF) (2021), küreselleşmenin vergi idarelerinin kurumsal kapasitelerini güçlendirdiğini ve bunun da vergi gelirlerinin artmasında önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, Beer vd., (2019), OECD (2019), IMF(2021), OECD, (2022) ve Boas vd., (2024) çalışmalarında ortaya konulan görüşler ile uyumludur.

İnsani kalkınma vergi uyumunu pozitif etkilemektedir. Fakat bu sonuç ekonometrik olarak anlamlı değildir. Ekonomik büyüme değişkeni ise beklenin aksine vergi uyumu üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Fakat bu sonuç da ekonometrik olarak anlamlı değildir.

5. Sonuç

Mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini araştıran literatür incelendiğinde örneklemin genellikle tek bir ülke olarak belirlendiği, bazı çalışmalarda ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte analize dahil edildiği görülmektedir. Bu çalışmalar literatüre önemli bir katkı sağlasa da mutluluğun gelişmekte olan ülkeler özelinde vergi uyumunu nasıl etkileyebileceği sorusuna kapsamlı bir yanıt ortaya koymamaktadır. Bu soruyu yanıtlandırmak için çalışmada mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisi 2007-2020 döneminde gelişmekte olan 56 ülkeye ait panel veri seti kullanılarak araştırılmıştır. Ayrıca vergi uyumunu psikolojik, kurumsal ve ekonomik faktörlerle birlikte ele almak, çalışmanın hem kapsam hem de yaklaşım açısından literatürdeki bir boşluğu doldurmasına olanak sağlamıştır.

Analiz Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular, gelişmekte olan ülkelerde mutluluk düzeyinin vergi uyumunu anlamlı bir biçimde artırdığını ortaya koymuştur. Bu sonuç, mutluluğun sadece öznel bir iyi oluşun göstergesi olmadığını, bununla birlikte özellikle kurumlara güven üzerinden vergi uyumunu artırma konusunda etkili bir faktör olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulguları, kontrol değişkenler açısından değerlendirildiğinde ise vergi uyumunun psikolojik, kurumsal ve ekonomik yönleri bulunan çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Mülkiyet hakları, bürokratik kalite, demokratik hesap verilebilirlik, hükümetin dürüstlüğü ve ekonomik özgürlükler gibi kurumsal faktörlerin vergi uyumunu pozitif etkilemesi, güçlü, etkili ve güvenilir kurumların vergi uyumu konusundaki rolüne dikkat çekmektedir. Ayrıca küreselleşme değişkeninin vergi uyumunu iyileştirmesi konunun uluslararası rolüne işaret etmektedir. Dolayısıyla elde edilen bulgular, gelişmekte olan ülkelerde vergi uyumunu artırmak isteyen hükümetlerin politika belirleme sürecinde gelir, denetim, vergi oranları ve cezalar gibi ekonomik faktörleri içeren politikaların yanı sıra mutluluk, mülkiyet hakları, bürokratik kalite, ekonomik özgürlükler ve kurumlara güven gibi psikolojik ve kurumsal politikalara da odaklanması gerektiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkeler toplumsal mutluluğu artırıcı aşağıdaki politikaları uygulayarak vergi uyumunu artırabilirler.

Eğitim ve sağlık hizmetleri iyileştirilmelidir. Eğitimde fırsat eşitliğini, öğretmen ve eğitim kurumlarının kalitesini artıran; ayrıca koruyucu sağlık hizmetlerinin (aile hekimliği ve erken tanı vb.) kapsamını ve

kalitesini arttıran politikalar, bireylerin ekonomik ve sosyal güvenlik kaygılarını azaltarak mutluluk düzeyini artırabilir. Bu da vergi uyumunu artırabilir.

Kaliteli kurumlar inşa edilmelidir. Ott (2010); Tjondro (2018); Avcı (2021) ve Athira ve Ramesh (2024) çalışmalarında belirttikleri üzere bir toplumdaki kurumların kalitelerinin artması toplumun mutluluğunu arttırmaktadır. Bu noktada analize dahil edilen ülkelerde mükelleflerin politik karar alma süreçlerine dahil edilmesi politik kurumların kalitesini artırabilir. Politik ve ekonomik konularda mükelleflerin görüşlerinin alınması ve bu çerçevede politikalar belirlenmesi hem mükelleflerin mutluluğunu hem de vergi uyumunu yükseltebilir.

İstihdamı ve ekonomik kalkınmayı artırmaya yönelik politikalara önem verilmelidir. Bu noktada vergi teşvikleri önemli bir politika aracı olarak kullanılabilir. Hükümetler, ülke ekonomisi için stratejik öneme sahip sektörlerdeki yatırımların artırılabilmesi amacıyla bu sektörlerde özel hızlandırılmış amortisman uygulaması, vergi oranlarında ilave indirimi ve çalışanlara yönelik vergi muafiyetleri uygulayabilirler. İstihdam olanaklarının ve ekonomik büyümenin artması ve vergi yükünün azalması bireylerin refah algısını ve mutluluk düzeyini yükseltebilir. Ayrıca bu politikalar kamu kurumlarına güveni de arttırabilir. Bir toplumda hem mutluluğun hem de kurumlara güvenin artması, vergi uyumunu yükseltebilir.

Kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlere erişim ile psikolojik destek ve ruh sağlığı hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu tür faaliyet ve hizmetler bireylerin öznel iyi oluşunu kalıcı bir biçimde iyileştirerek bireysel mutluluğu ve vergi uyumunu artırabilir.

Kamusal mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesinin artırılması da hem mutluluğu hem de vergi uyumunu artırabilir. Özellikle eğitim, sağlık, ulaşım, alt yapı, çevre koruma hizmetleri gibi alanlarda daha yüksek miktar ve kalitede kamusal mal ve hizmet sunulması, toplumun refahını ve buna bağlı olarak mutluluğunu artırabilir. Toplumun refah ve mutluluk düzeyinin artması vergi uyumunu teşvik edebilir.

Bu çalışma yapısal sorunları bulunan gelişmekte olan ülkelerde mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini ortaya koyarak, literatürdeki bir boşluğun giderilmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte söz konusu literatürde hala boşluklar bulunmaktadır. Araştırmacılar aşağıdaki alanlarda çalışarak literatürdeki bu boşluğu doldurabilirler.

Bu iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi literatürde araştırılmamıştır. Gelecek yıllarda araştırmacılar, Juodis, Karavias ve Sarafidis (2021) gibi güncel panel nedensellik testlerini kullanarak, iki değişken arasındaki nedenselliği ortaya koyabilirler. Hatta kurumlara güven, ekonomik özgürlük ve mülkiyet hakları gibi üçüncü bir değişkeni analize ekleyerek, bu nedensellik ilişkisini daha güçlü bir şekilde gösterebilirler.

Araştırmacılar, farklı sosyal, kültürel ve dini değerlere sahip ülkeler arasında bir karşılaştırma yapabilirler. Bu tür çalışmalar, mutluluğun vergi uyumu üzerine etkisinde hangi mekanizmaların etkili olduğunu ortaya çıkarması bakımından literatüre katkı sağlayabilir.

Araştırmacılar farklı mutluluk göstergeleri kullanarak bulguların sağlamlığını test edebilir. “Yaşam memnuniyeti” göstergesinin yanı sıra yapılacak analizlere psikolojik iyi oluş veya duygusal denge gibi alternatif ölçütlerin dahil edilmesi, mutluluğun hangi bileşenlerinin vergi uyumunda daha etkili olduğunu gösterebilir. Ayrıca sosyal sermaye ve mutluluk etkileşimi de araştırma gündemine alınabilir; özellikle güven, sivil katılım ve aidiyet duygusunun aracı rolü yapısal eşitlik modelleri (SEM) ile incelenebilir.

Sonuç olarak, bu alanlarda yapılacak çalışmalar ile mutluluk ekonomisi ve vergi uyumu arasındaki ilişkinin daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca bu tür çalışmalara mutluluğun vergi uyumu üzerindeki etkisini açıklayan yeni teorik yaklaşımların ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir.

Kaynaklar

- Acemoglu, D. & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. New York, NY: Crown Business.
- Adini, R., Subroto, B. & Baridwan, Z. (2021). Tax compliance: slippery slope framework and theory of reasoned action approach. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 29 (2), 19 – 33.
- Alabede, J.O., Ariffin, Z.B.Z. & Idris, K.M. (2011). Public governance quality and tax compliance behavior in Nigeria: the moderating role of financial condition and risk preference. *Issues in Social and Environmental Accounting*, 5(1) s. 3-24.
- Allingham, M.G. & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics* 1. 323-338.
- Alm, J. (2019). What motivates tax compliance?. *Journal of Economic Surveys*, 33(2), 353-388.
- Alm, J. & Martinez-Vazquez, J., (2007). Tax morale and tax evasion in Latin America. *International Center for Public Policy Working Paper Series*, No. 0704, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.
- Alm, J. (1999). Tax compliance and administration. in W. B. Hildreth and J. A. Richardson (eds.), *Handbook on Taxation* (s. 741–768), Marcel Dekker, Inc., New York, NY.
- Alm, J. & Kasper, M. (2023). Using behavioural economics to understand tax compliance. *Economic and Political Studies*, 11(3), 279-294.
- Alm, J., Schulze, W.D., Von Bose, C. & Yan, J. (2019). Appeals to social norms and taxpayer compliance. *Southern Economic Journal*, 86(2), 638-666.
- Alm, J., Bloomquist, K. M. & McKee, M. (2017). When you know your neighbour pays taxes: information, peer effects and tax compliance. *Fiscal Studies*, 38(4), 587-613.
- Alm, J., Kirchler, E. & Muehlbacher, S. (2012). Combining psychology and economics in the analysis of compliance: from enforcement to cooperation. *Economic analysis and Policy*, 42(2), 133-151.
- Alm, J. & Torgler, B. (2012). “Do ethics matter? Tax compliance and morality”. *Journal of Business Ethics*, 101(4): 635–651.
- Alm, J., Jackson, B.R. & McKee, M. (1993). Fiscal exchange, collective decision institutions, and tax compliance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 22(4): 285–303.
- Alm, J., Jackson, B.R. & McKee, M. (1992). Institutional uncertainty and taxpayer compliance. *The American Economic Review* 82(4): 1018–1026.
- Alm, J. & Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27 (2), 224-246.
- Anand, S. & Sen, A. (1994). *Human development index: methodology and measurement*. New York. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/oc12pdf.pdf> Erişim Tarihi: 27.05.2023.
- Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), 818–860.
- Athira, A. & Ramesh, V. K. (2024). Corporate thanksgiving in blissful nations: an empirical analysis of happiness and corporate tax avoidance. *Economics Letters*, 235, 111567. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2024.111567>
- Avcı, G. M. (2021). Güçlü kurumsal yapı daha yüksek mutluluk getirir mi? Çok boyutlu panel veri modeli analizinden kanıtlar. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 181-213.

- Ayas, I. (2025). Tax morale and happiness: evidence from Türkiye. *International Journal of Public Finance*, 10(1), 21-36.
- Aydınbaş, G. & Erdiñ, Z. (2022). Toplum 5.0 bağlamında mutluluk ile ilişkilendirilen faktörlerin panel veri kanıtları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2081- 2104.
- Batrancea, L. M., Nichita, A., Agostini, R., Narcizo, F. B., Forte, D., Budak, T. (2022). A self-employed taxpayer experimental study on trust, power, and tax compliance in eleven countries. *Financial Innovation*, 8 (96), 1 – 23. <https://doi.org/10.1186/s40854-022-00404-y>.
- Batrancea, L. M., Nichita, A., Olsen, J., Kogler, C., Kirchler, E., Hoelzl, E., ... Williams, P. J. (2019). Trust and power as determinants of tax compliance across 44 nations. *Journal of Economic Psychology*, 74, 102191. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102191>.
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T. & Sağbaş, İ. (2004). Vergi kaçırmayı etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve vergi kaçaklarının önlenmesi: anket çalışmasının bulguları. 19. Maliye Sempozyumu, Antalya.
- Beer, S., Coelho, M. & Leduc, S. (2019). Hidden treasure: The impact of automatic exchange of information on tax evasion (IMF Working Paper No. 19/286). International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781513520242.001>
- Besley, T. & Persson, T. (2011). Pillars of prosperity: The political economics of development clusters. Princeton University Press
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J. & Torgler, B. (2008). Tax effort in developing countries and high income countries: The impact of corruption, voice and accountability. *Economic Analysis and Policy*, 38(1), 55–71. [https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(08\)50006-3](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(08)50006-3)
- Bird, R. M. (2015). Improving Tax Administration in Developing Countries. *Journal of Tax Administration*, 1(1), 23–45.
- Bjørnskov, C. (2008). Social capital and happiness in the United States. *Applied Research in Quality of Life*, 3(1), 43–62. <https://doi.org/10.1007/s11482-008-9049-2>.
- Boas, H. F., Johannesen, N., Kreiner, C. T., Larsen, L. T., & Zucman, G. (2024). Taxing Capital in a Globalized World: The Effects of Automatic Information Exchange (NBER Working Paper No. 32714). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w32714>.
- Buehn, A. & Schneider, F. (2012). Shadow economies around the world: Novel insights, accepted knowledge, and new estimates. *International Tax and Public Finance*, 19(1), 139–171. DOI: 10.1007/s10797-011-9187-7
- Ciziceno, M. & Pizzuto, P. (2022). Life satisfaction and tax morale: the role of trust in government and cultural orientation. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 97, 101824.
- Cummings, R. G., Martinez-Vazquez, J., Mckee, M. & Torgler, B. (2009). Tax morale affects tax compliance: evidence from surveys and an artefactual field experiment. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 70(3), 447-457.
- Davidescu, A. A. & Schneider, F. (2022). Highlighting the driving forces of the shadow economy among eu countries: an empirical investigation based on the mimic approach. Fotea, S. L., Fotea, L., Ş. Ve Vaduva, S. (ed). In navigating through the crisis: business, technological and ethical considerations: the 2020 annual griffiths school of management and it conference (GSMAC) Vol 2 11 (pp. 161-189) içinde. Springer International Publishing.
- Dayıoğlu, M. R. (2018). Mali sosyolojide vergi uyumu çerçevesinde vergi sistemlerinde yapısal unsurların etkisinin analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Ankara.

- Di Tella, R., MacCulloch, R. J. & Oswald, A. J. (2003). The macroeconomics of happiness. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 809–827. <https://doi.org/10.1162/003465303772815745>.
- De Soto, H. (2000). *The mystery of capital: Why capitalism triumphs in the West and fails everywhere else*. Basic Books.
- Dulleck, Uwe, Fooker, J., Newton, C., Ristl, A., Schaffner, M. & Torgler, B. (2012). Tax compliance and psychic costs: behavioral experimental evidence using a physiological marker. *QuBE Working Papers* 001, QUT Business School.
- Enachescu, J., Puklavec, Z., Olsen, J. & Kirchler, E. (2021). Tax compliance is not fundamentally influenced by incidental emotions: an experiment. *Economics of Governance*, 22(4), 345–362.
- Enachescu, J., Olsen, J., Kogler, C., Zeelenberg, M., Breugelmans, S. M. & Kirchler, E. (2019). The role of emotions in tax compliance behavior: A mixed-methods approach. *Journal of Economic Psychology*, 74, 102194.
- Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth: Essays in honor of Moses Abramovitz* (pp. 89–125). New York: Academic Press.
- Faizal, S., Palil, M. R., Maelah, R. & Ramli, R. (2019). The mediating effect of power and trust in the relationship between procedural justice and tax compliance. *Asian Journal of Accounting and Governance*, 11, 1 – 11. <http://dx.doi.org/10.17576/AJAG-2019-11-01>.
- Feld, L. P. & Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: How taxpayers are treated. *Economics of Governance*, 3(2), 87–99. <https://doi.org/10.1007/s101010100032>.
- Feld, L. P. & Frey, B.S. (2007). Tax compliance as the result of a psychological tax contract: the role of incentives and responsive regulation. *Law & Policy* 29.1, s. 102–120.
- Frey, B. S. (1999). *Economics as a science of human behaviour*. Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London.
- Frey, B.S. (1998). Institutions and morale: the crowding-out. *Economics*. In: Avner Ben-Ner and Louis Putterman (eds). *Economics, Values and Organizations*. (s. 437–460) içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Frey, B. S. & Stutzer, A. (2002). *Happiness and economics: how the economy and institutions affect human well-being*. Princeton University Press.
- Fraser Institute (2023). Appendix explanatory notes and data sources. Erişim Adresi: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/uploaded/2022/economic-freedom-of-the-world-2022-appendix.pdf> Erişim Tarihi: 12.02.2023.
- Fochmann, M., Hechtner, F., Kirchler, E. & Mohr, P. N. (2025). When happy people make society unhappy: emotions affect tax compliance behavior. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 229, 106854. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2024.106854>.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York, NY: Free Press.
- Günay, E. K. (2025). Decoding the happiness: analyzing the components of World Happiness Index. *OPUS Journal of Society Research*, 22(4), 567–579.
- Günay, H. F. & Topal, M. H. (2021). Does quality of governance affect tax effort in sub-saharan Africa?. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), s. 414–434.
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N. ve Sturm, J. E. (2019). The KOF Globalisation Index–Revisited. *The Review of International Organizations*, 14, 543–574.

- Hartner, M., Rechberger, S., Kirchler, E. & Wenzel, M. (2011). Perceived distributive fairness of EU transfer payments, outcome favorability, identity, and EU-tax compliance. *Law & Policy*, 33(1), 60-81.
- Helliwell, J. F. & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.
- Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs & Jan-Emmanuel De Neve, (eds). 2021. *World Happiness Report 2021*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2024). *World Happiness Report 2024*. Wellbeing Research Centre, University of Oxford.
- Heritage Foundation (2025). Index of Economic Freedom. <https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores> Erişim Tarihi: 01.11.2025.
- Heritage Foundation (2024). Methodology. Erişim Adresi: https://static.heritage.org/index/pdf/2024/2024_indexofeconomicfreedom_methodology.pdf Erişim Tarihi: 24.10.2024.
- Horodnic, I. A. (2018). Tax Morale and Institutional Theory: a Systematic Review. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38 (9/10), 868-886.
- Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59(1), 43-62.
- Hussain, S. & Ilahi, N. (2016). Impact of institutional quality and governance on tax-gdp ratio: a cross country analysis. *Journal of Managerial Sciences*, 10(2), 183-203.
- IMF (2021). *Revenue Administration: Performance and Reform Trends*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Islam, A., Rashid, M. H. U., Hossain, S. Z. & Hashmi, R. (2020). Policies and tax evasion: evidence from SAARC countries. *Heliyon*, 6(11), e05449.
- Jimoh, L. A., Adekunle, S. K., Abdulrasaq, M., Ayoola, T. J., Agbogun, S. A. & Tunde, S. A. (2022). Influence of interaction between institutional quality and taxpayers' behaviours on tax fraud management in Southwest Nigeria. *European Journal of Social Sciences Studies*, 8(1), 274-286.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292.
- Kherallah, M. & Kirsten, J. F. (2002). The new institutional economics: Applications for agricultural policy research in developing countries. *Agrekon*, 41(2), 110-133. <https://doi.org/10.1080/03031853.2002.9523589>
- Kirchler, E. (2007). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge University Press.
- Kirchler, E., Hoelzl E. & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: the "slippery slope framework". *Journal of Economic Psychology*, 29:210-225.
- Konrad, A.K. & Qari, S.(2012). The last refuge of a scoundrel? Patriotism and tax compliance. *Economica* (2012) 79, 516-533.
- Kushlev, K., Radosic, N. & Diener, E. (2022). Subjective well-being and prosociality around the globe: happy people give more of their time and money to others. *Social Psychological and Personality Science*, 13(4), 849-861.
- Leonardo, G. & Martinez-Vazquez, J. (2016). Politicians, Bureaucrats, and Tax Morale: What Shapes Tax Compliance Attitudes?. <https://scholarworks.gsu.edu/icepp/192/> Erişim Tarihi: 03.11.2024.
- Lien, N. P. (2015). Impact of institutional quality on tax revenue in developing countries. *Asia Journal of Empirical Research*, 5(10), 181-195.

- Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a New Science*. Penguin Pres
- Lubian, D. & Zarri, L. (2011). Happiness and tax morale: an empirical analysis. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 80(1), 223–243. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2011.03.009>.
- Lyubomirsky, S., King, L. & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: does happiness lead to success?. *Psychological Bulletin*, 131 (6), 803.
- Macintyre, A., Chan, H. F., Schaffner, M., & Torgler, B. (2023). National pride and tax compliance: A laboratory experiment using a physiological marker. *PloS one*, 18(1), e0280473.
- Magen, Z. & Aharoni, R. (1991). Adolescents' contributing toward others: relationship to positive experiences and transpersonal commitment. *Journal of Humanistic Psychology*, 31(2), 126-143.
- Mas'ud, A., Manaf, N. A. A., & Saad, N. (2019). Trust and power as determinants of tax compliance in Asia: a Cross-Country Analysis. *Asian Journal of Accounting Perspectives*, 12(2), 49-66.
- Nadirov O., Aliyev, K., Dehning, B., Sharifzade & Aliyeva, R. (2021). Life satisfaction and tax morale in Azerbaijan: mediating role of institutional trust and financial satisfaction. *Sustainability*. 13(21), 12228.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD (2013). *OECD Guidelines for Measuring Subjective Well-being*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264191655-en>.
- OECD (2019), *Tax morale: what drives people and businesses to pay tax?*, OECD publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/f3d8ea10-en>.
- OECD (2020). *How's Life? 2020: Measuring Well-being*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264191655-en>.
- OECD (2022). *Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes: Annual Report 2022*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2024). *Revenue Statistics 2024: Health Taxes in OECD Countries*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c87a3da5-en>.
- OECD, Economic Commission for Latin America and the Caribbean, Inter-American Center of Tax Administrations, & Inter-American Development Bank. (2025). *Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean 2025*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7594fbdd-en>
- Ott, J. C. (2010). Good governance and happiness in nations: Technical quality precedes democracy and quality beats size. *Journal of Happiness Studies*, 11(3), 353-368.
- Orviska, M. & Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and law abiding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19, 83-102.
- Phuong, L. N. (2015). The impact of institutional quality on tax revenue in developing countries. *Asian Journal of Empirical Research*, 5(10), s. 181-195.
- PricewaterhouseCoopers (PwC) & The World Bank (2015). *Paying Taxes 2015*. Erişim Adresi: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-highresolution.pdf> Erişim Tarihi: 25.05.2023.
- Putra, P.F.D. & Firmansyah, A. (2018). The Effect of Tax Knowledge, Reward, and Enforcement Strategies on SMEs Tax Compliance Behavior. in 7th International Conference on Advances in Social Science, Management and Human Behaviour, Kuala Lumpur Malaysia. <https://doi.org/10.15224/978-1-63248-160-3-22>.

- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rashid, M. H. U., Ahmad, A., Abdullah, M. S., Ahmmed, M., & Islam, S. (2022). Doing business and tax evasion: evidence from asian countries. *SAGE Open*, 12(4), 21582440221131280.
- PRS (2022). The ICRG Methodology. Erişim Adresi: Erişim Adresi: <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/icrgmethodology.pdf>. Erişim Tarihi: 02.11.2024.
- Ristovska, M., Blazevski, N. M. & Nikolov, M. (2013). An alternative view to the tax evasion: the effect of tax morale on paying taxes in macedonia and EU Countries. *Serbian Journal of Management*, 8(2), 169-183.
- Tanzi, V. (2000). Globalization, technological developments, and the work of fiscal termites. IMF Working Paper. Tatoğlu, F. Y. (2020). Panel veri ekonometrisi: stata uygulamalı. Beta Yayınları, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, İstanbul.
- Taşdemir, Y. (2023). Kurumsal kalitenin vergi uyumu üzerindeki etkisi: panel veri analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Çanakkale
- Thaler, R. H., Tversky, A., Kahneman, D., & Schwartz, A. (1997). The effect of myopia and loss aversion on risk taking: An experimental test. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(2), 647-661. <https://doi.org/10.1162/00335539755522>
- Tjondro, E. (2018). Individual satisfaction and tax morale: the perspective of different profession in Indonesia. *Journal of Public Administration and Governance*, 8(2), 14-37.
- Torgler, B. (2007). Tax compliance and tax morale: a theoretical and empirical analysis. Edward Elgar Publishing. Torgler, B. (2005a). Tax morale and direct democracy. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 525-531. Torgler, B. (2005b). Tax morale in Latin America. *Public Choice*. 122(1-2), 133-157.
- Torgler, B. (2004a). Tax morale in Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 15(2), s. 237-266.
- Torgler, B. (2004b). Tax morale, trust and corruption: empirical evidence from transition countries. Working Paper No. 2004-05, Center for Research in Economics, Management and the Arts, Basel.
- Torgler, B. (2003a). Tax morale and institutions. Working Paper No. 2003-09, Center for Research in Economics, Management and the Arts, Basel.
- Torgler, B. (2003b). To evade taxes or not to evade: That is the question. *Journal of Socio-Economics*, 32(3), 283-302. [https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(03\)00040-4](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(03)00040-4)
- Torgler, B. (2003c). Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance (Doctoral dissertation, University of Basel).
- Torgler, B. & Schneider F. (2005). Attitudes towards paying taxes in austria: an empirical analysis. *Empirica*, 32(2), 231-250. <https://doi.org/10.1007/s10663-004-8328-y>
- Torgler, B. & Schneider, F. (2004). Does culture influence tax morale? Evidence from different european countries. Working Paper No. 2004-17, Center for Research in Economics, Management and the Arts, Basel.
- Tov, W. & Diener, E. (2009). The well-being of nations: linking together trust, cooperation, and democracy. Diener, E., Glatzer, W., Moum, T., Sprangers, M.A.G., Vogel, J. ve Veenhoven, R. (Ed.). in *The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener* (pp. 155-173). Dordrecht: Springer Netherlands
- Tudorică, R. & Vătavu, S. (2020). Are happier taxpayers willing to pay higher taxes?. *Journal of Financial Studies*, 9(5), 72-85.

- Sikayu, S. H., Gabriel Puem, L. B., Jonathan, L. & Enggong, T. S. (2020). Towards voluntary tax compliance: understanding the impact of altruistic and egocentric orientation. *Journal of Emerging Economies & Islamic Research*, 8(1), 1-12.
- Song, Y. D. & Yarbrough, T. E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: a survey. *Public Administration Review*, 442-452.
- United Nations (2023). World Happiness Report 2023. Sustainable Development Solutions Network (SDSN). <https://worldhappiness.report/ed/2023/>
- UNDP (1990). United Nations Development Programme. Human Development Report (New York, Oxford University Press). Erişim Adresi: <https://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ12221Article4p.307-318.pdf> Erişim Tarihi:12.10.2022.
- Veenhoven, R. (2015). Social conditions for human happiness: a review of research. *International Journal of Psychology*, 50(5), 379-391.
- Vincent, R. C. (2023). Vertical taxing rights and tax compliance norms. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 205, 443-467.
- Vogel, J. (1974). Taxation and public opinion in sweden: an interpretation of recent survey data. *National Tax Journal*, 27(4), 499-513.
- Williamson, O. E. (2002). The theory of the firm as governance structure: from choice to contract. *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 171-195.
- Williamson, O. E. (1990). A comparison of alternative approaches to economic organization. *Journal of institutional and theoretical economics (JITE)/Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 61-71.
- Wijaya, S. & Prayer, J. (2022). Tax revenues determinants: empirical study based on world, regional, and income levels of data. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(2).
- World Bank (2015). Paying Taxes 2015. Erişim Adresi: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fopenknowledge.worldbank.org%2Fbitstream%2Fhandle%2F10986%2F21794%2F952190WP0Box380C00Paying0Taxes02015.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&cliclen=6223923> Erişim Tarihi: 26.02.2022.
- World Bank (2022). Doing Business. Erişim Adresi: <https://databank.worldbank.org/source/doing-business#> Erişim Tarihi: 08.05.2022.
- World Bank (2025). World Development Indicators. Happiness data <https://databank.worldbank.org/happiness-data/id/1d38fdc3> Erişim Tarihi: 30.10.2025.
- Yulianto, Y., Feni Rosalia, R., Dewie Brima Atika, D. W. & Alamsyah, A. (2019). Determinant of personal tax compliance in Indonesia. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(6), s. 363-372.
- Zucman, G. (2014). Taxing across borders: Tracking personal wealth and corporate profits. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 121-148.